
KRITIKAI SZEMLE

REGÉNYPÁLYÁZATI VÉLEMÉNYEZÉS

Beder István *Szomjúság földje* című kéziratáról

A *Szomjúság földje* minden ízében hagyományos regény. Alakjával egy már-már elfelejtett elbeszélésmodot elevenít fel. Azt a nagyon egyszerű tényt, hogy elmondhatók még egyenes vonalú és folyamatos történetek. És ezekkel a történetekkel megőrizhető még a világ összefüggéseinek, a dolgok és az emberek kapcsolatának, a sokrétű viszonylatoknak bonyolult, de mégis tisztán tartott rendje. S ezen az sem változtat, hogy ez a történet hangsúlyozottan a múlté, és a mindig megmásító emlékezet, a visszaemlékezés a gyerekkor világába tartozik. Hogy ezúttal nosztalgia is? Minden történetmondás a nosztalgia része, nosztalgikus érzések lengik be az emlékeztést, az elvesztett gyerekkort is. Nincs azon hát mit meglepődni, hogy a *Szomjúság földjét*, a benne elmondott történetet is a nosztalgikus érzésminőségek hatják át.

Gyerekkori emlék a regény, egy év története a nagyszülők tanyáján Ostorokon, közvetlenül a világháború küszöbén, az elkövetkező nagy fordulatok előestéjén. Az utolsó pillanatai egy nyilván eltűnésre és felszámolásra váró világnak, amelyben még harmonikus értékek, az elviselhető szegénység, a kívülállás viszonylagos védettsége, kialakult és még működő hierarchikus elrendezése az emberi viszonylatoknak, titkok és varázsszavak érvényesek. Beder István nem keres mintát ebben az elvesztett harmóniában, de azt sem titkolja, hogy a tanya és a tanyához fűződő emlékek elvesztése szomorúságot szül. Csak annyit hirdet a *Szomjúság földjével*, hogy bármennyire is nehéz volt az az élet, szenvedéssel és sanyarúsággal, betegségekkel és balesetekkel, leginkább pedig szegénységgel terhes, mégis elviselhető volt; a tíz hold és a vert falú ház lóval, tehennel, törzskönyvezett bikával, baromfival viszonylagos biztonságot nyújtott, védelmet is a világégés előestéjén. Talán túlzás, szerzői túlzás, hogy e világ ezen minőségeit a nagypapa szokatlanul (és néha élettelen) válogatott szavakkal meg mondatokkal hirdeti. Javára vált volna a regénynek, ha inkább megmutatja, és kevesebb hangsúllyal mondja meg, hogy mit őriz és mit nyújt ez a tanyasi

világ. Annál is inkább, mert amit Beder megmutatott a regényben, például a törzskönyvezett tenyészbikát egy-egy pillanatban, a szomszéd javasasszonyt, a nagyapa balesetét, ahogyan felvillantotta a téglágető cigánytelepet, a szomszédságban élő nagygazdát – mindez arra vall, hogy Beder bőségében van a részleteknek, ismeri az élet apró rezdüléseit, és ezeket le is tudja írni, de mintha nem bízna meg eléggé abban, hogy éppen ezek, a részletek, az apró rezdülések, a meglevenített pillanatok, egy-egy pontosan használt jelző vagy félmondat többet közöl az írói szándékból is, mint akárhány bölcsességre kihagyezett megszólalása az egyébként is tisztelettel és szeretettel körülvert nagyapának.

Az első személyű emlékező egy év gyerekkori emlékeit idézi fel, az iskolába indulás előtti évet a nagyszülők tanyáján és a szülőktől távol, a nagy nyarat és nagy telet, mindent, ami egy év tanyai életbe belefér. De nem a gyerek szemével mutatja meg a regény ezt a világot, az emlékező kisfiú csak része ennek a világnak, nem nézőpontja. Első személyben beszél a regény, mégis evidens, hogy minden mögött van egy rejtett elbeszélő harmadik, aki emléket akar állítani szülőknak, nagyszülőknak, rokonoknak, egy eltűnt és elvesztett világnak, titkoknak és csodáknak. Mintha egy régi, megsárgult, töredezett szelű fénykép volna a *Szomjúság földje*, mozdulatlan kép, amihez a történet – a regény, a hagyományos történetmondás – csak az irodalmi konvenciók kedvéért tenné hozzá a regényesítés ismérveit a jó érzésű emlékezés eszközeivel. Arra figyelmeztet bennünket Beder István, hogy mindannyiunknak van egy ilyen megsárgult fényképünk, őrizgetjük is nagyon, mert régen rossz, ha megfeledkezünk róla, vagy ha elveszítjük.

Lesz olvasója a *Szomjúság földjének*, és az sem árt meg, ha az olvasói levonják belőle a kellő tanulságokat. Ez is a szerző szándékai közé tartozik. Ezért mesél oly jóízűen, ezért törekszik az olvasmányosságra.

BÁNYAI János

Beder István regénye érezhetően önéletrajzi jellegű, hiszen a hatéves kisfiú, akinek élményeire a narrátor visszaemlékezik, szintén 1932 őszén született, mint a szerző. Hogy mégsem egyszerű önéletrajzzal van dolgunk, arra a jellemzésnek az elmélyültsége, a stílus céltudatossága és a mikroszociográfiai teljesség utal. Az író egy tanyasi kiscsajda mindinkább súlyosbodó életkörülményeinek megjelenítésével tárja fel vidékünk lakosságának két háború közötti egészségügyi, gazdasági és történelmi szorongatottságát. Hajdani önmagát ezért kellett túlrejtettnek ábrázolnia, hogy minél teljesebb legyen a letűnt idő fölött tartott szemléje. Érdekesítő ellentmondás van egyfelől a kis Pistának a szemléleti nyitottsága, gyerekesen rácsodálkozó képessége, élvezetigényének kielégítettsége, másfelől pedig a környezetében levőknek az egyre reménytelenebb vergődése között.

Az író már csak a narrátorának a gyermek volta miatt is viszonylag keveset tárhat fel rokonainak lelkivilágából. Alakjai azonban akkor is megmaradnak emlékezetünkben, ha csupán annyit tudunk róluk, mint Ábris nagybátyjáról, aki epilepsziás és gyógyíthatatlan álmodozó. Szerencsére olyan is van közöttük, akit Beder István eddigi

prózájának egyik legsikerültebb alakjaként említhetünk. Violára, a csonttuberkulózisával küszködő öreglányra, a kis Pista nagynénjére gondolok; arra a szerencsétlenre, aki amellet, hogy görcsösen ragaszkodik az élethez, a képzelet kínálta kielégülésről sem mond le. Groteszki elszántságában azoknak a százazreknek a jelképévé válik, akik számára a társadalom alatti vegetálás csak rövid lejáratú erőlködést engedélyezett. Valamivel kevesebb emberi bensőséggel rendelkezik a csőd szélén egyre bizonytalanabban egyensúlyozgató nagypapa figurája, akinek nyomoréki családját teljesen tönkreteszi a közvetlen közelében és a tőle távol egyaránt militarizálódó világ.

Az említettekhez képest a mellékszereplők némileg sztereotip jellegűek. Közöttük a féktelenül mulatozó földbirtokos és cigánylány szeretője. Mindazonáltal teljessé teszik a viszonylag nagyszabású életképet, amelynek szociográfiai alaposága az akkori (és a mindenkori) vajdasági élet mélységét is magában rejti. Ostorok ugyanis a pontosságra törekvő emlékezet ellenére sem egy-két ma is élőnek s néhány régen vagy a közelmúltban elhunytak a magánügye. Ostorok helységnevként is azokra az ütésekre utal, amelyeket elsősorban a határvidéken élő embereknek kellett és kell elviselniük. Még akkor is, ha a regény néhány hónapnyi cselekménye magyar környezetben játszódik, következésképpen a kulturális-nemzeti elnyomásból alig érződik benne valami. Ez azért is érthető, mert a parasztagazda nem a terjeszkedésért, hanem a fennmaradásért harcol, csupán annyi önzéssel, amennyi minden, az anyagiakat nehéz munkával megszerző emberben található. Szemben a forradalmak veteránjával, aki Beder regényében olyan véget ér, mint a két háború közötti idő ismert történelmében.

A banalitáshoz és a közhelyhez is közel jutott Beder István regényének írása közben. Annál is inkább, mert a már túlhaladott bolsevik szociológia is elsajátított velünk annyi ismeretet, amennyit a szóban forgó mű kínál. Ám épp itt mérhető le a szépirodalmi alkotás többlete. Beder István ugyanis, akinek sokadmagával ki kellett járnia a szemellenzős politikai iskolát, mesélőkedvvel, egészséges nyelvi ösztönrel és szerkezeti arányérzékkel is rendelkezik. Ennek köszönhetően – többször, mint nem – a látás frissességével, a valóságosan megtörténtnek az általánosító erejű előadásával köti le figyelmünket.

Akkor is élvezetes, hasznos olvasmánynak kell tehát tekintenünk a *Szomjúság földje* című regényt, ha a szellemi horizontnak a tágasságáról nemigen beszélhetünk vele kapcsolatban, s ha a kisebbségi élményekre alig esik hangsúly benne. Leginkább nyelvi tisztaságát, szabadoságát, világosságát dicsérhetjük. Manapság ez is fontos értéknek számít, s főleg emiatt érdemli meg ez a kézirat a kötetben való megjelenést. Meg azért is, mert a lüktető életet igyekszik adni a maga érzékletességében, a történelem és a politika (inkább fenyegető valóságként, mint ideológiai járulékként) háttérben marad.

VAJDA Gábor

A nagy vereségek könyve Beder István *Szomjúság földje* című műve, egy észak-bácskai magyar család maradék reményeinek végső összeomlásáé. A nagyszülő–unoka kapcsolat bemutatása során – többnyire jelzesszerűen, inkább csak sejtetően, sem-

mint epikus hitellel bemutatva – három generáció sorsára derül fény: a földhöz, kilenchozdnyi „ősi birtokhoz” makacsul ragaszkodó, az élet lehetőségeit gazdálkodásban látó öreg Bodrogiékra, akik erőfeszítéseik ellenére is egyre inkább eladósodnak, a középnemzedékre, Ábris és Viola megroppant életére, s a gyötrelmi szemlélőjének, Isti-Pisti tanácstalan s talán már az önfeladást rejtő reménytelenségére.

Isti-Pisti hatévesen egy esztendő telt a nagyszülők ostoroki tanyáján, s alkalma nyíl közelről látni a vergődő életet. Nagypapa – a bácskai törpebirtokosokra jellemző mód – hagyományos eszközökkel műveli kevéske földjét, az ezerholdas nagybirtok szorításába ha szándékában állna, sem végezhetné el a modernizációt, mégis abban bízik, hogy a gyerekei nem is, egyetlen unokája folytatni fogja a gazdálkodást. Egyetlen boldok pillanatában elmondja a körülötte serénykedő gyerekeknek: „... Bodrogi ivadék vagy. Vér véremből. Csak azért szeretném még tíz évig kihúzni, hogy megmutassam neked az utat. A mezei munka egész embert kíván. Tíz év múlva én márt apóka leszek, te meg éppen belépsz a legénykorba. Péter-Pál napján megfogod a kaszát, és az lesz életem legszeke ünnepe.” Az idős ember nem tudja, nem látja, hogy a világnak nincs már tíz éve rájuk. Ne azért nincs, mert az események 1938 őszétől 1939 kéréső nyaráig játszódnak le, s mert Isti-Pisti éppen aznap hagyja el a tanyát, amikor a detektoros rádió bmondja: „A német csapatok ma hajnalban, négy óra negyvenöt perckor átlépték a lengyel határt”, hanem mert a bácskai világ embereinek akkorra minden vitális és erkölcsi tartaléka kimerült. A kisgazdákat nagybirtok, a nagybirtokot pedig a gazdasági pangás kényszeríti térdre, reményvesztéttétlenségre. A vállalkozó a városban megy tönkre, mindenbe belebukik, amibe belefő. Elbocsátott gyári munkások családotul vándorolnak tanyától tanyáig, hogy edény-lábbelfoltozással megkeressék az napi betevő falatjukat. Közben „ezerféle népbetegséke pusztít közöttük – s talán a „szapora csecsemőhalál” is. Csak az állam követeli ma rendületlenül a magáét, adóban, szolgáltatásban és emberéletben egyaránt; földet rekvir adóhátralék fejében, s epilepsziás kamaszokat sorol be katonának.

A *Szomjúság földje* című regényének legmegrendítőbb alakja a csonttuberkulózisban szenvedő s a halálra készülő Viola s az epilepsziás rohamai között meteorológiai megfigyelésekkel és csillagászáttal foglalkozó Ábris. Vágyakkal és vágytalanul szemlélik körülöttük zajló eseményeket, de kívülrekedtségük nem kíméli meg őket sem szenvedésektől. Vad indulatok, babonás rítusok uralják a bácskai tanyavilág életét, s ha koldus megkapja is az alaminiszáját, a varjúhad a szeme világra vadászik.

Hatalmas, epikájában áradó mű *lehetne* Beder István regénye, ha az író több műgonddal, több odafigyeléssel színezné és részletezné – varázsolná életessé történetei hosszú sorát. A *Szomjúság földjében* minden együtt van, ami közelmúltú történelmének bemutatásához szükséges – kivéve az epikai ihletettséget. Valahogy élet elevensége veszett el, miközben a jelképei értéke sem növekedett. Ifjúsági regéi lett a jobb sorsra érdemes szándékból, úgy, hogy a való világ látványa is megmara a kamaszosan értelmetlű valóság ábrázolásánál. Nagybirtok és gazdálkodó betegségek és babonák, titkos félelmek és ritkán bevallott remények s valahol háttérben hatalmi politika és a kulturálatlanság kérdése, mindez sokkal de sokk több figyelmet, több epikai hitelt érdemelne. A témában benne van a kínzó mi minden részlete, az olvasó mégis kénytelen saját emlékeire hagyatkozni